

43. Бэтлер А. Контуры мира в первой половине XXI века и чуть далее // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — №1. — С. 73—80.

44. Рис М. В ближайшие 30 лет глобальный мировой центр силы перейдет из Европы в Тихоокеанский регион. — <www.kreml.org.opinions/100149313?user_session>.

45. Lieberthal K. A new China strategy // Foreign affairs. — 1995. — Vol.74, — №6. — P. 35—49.

В.А. Довбиш, доцент,
кандидат філософських наук

В.З. Довбиш, викладач,
Вінницький національний технічний університет

ВІТЧИЗНЯНЕ ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ

Одне з головних завдань на сучасному етапі розвитку України — створення необхідних умов для втілення громадянами конституційного права обирати органи та посадових осіб держави та місцевого самоврядування та бути обраними до них. Це важливий показник демократичного характеру держави. Прийняттям у липні 2005 р. Верховною Радою України Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" (далі — Закон України "Про вибори народних депутатів України"), який передбачає формування вітчизняного парламенту на основі пропорційної системи, у нашій державі продовжився процес розвитку на основі Конституції України виборчого законодавства України. До цього блоку вітчизняних правових норм увійшли, крім зазначеного, також і закони, які визначають порядок обрання Президента України, встановлюють правовий механізм формування Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та порядок виборів сільських, селищних, міських голів, інші закони України та видані на їх підставі підзаконні нормативно-правові акти.

Мета роботи — здійснення аналізу вітчизняних правових норм з точки зору їх відповідності до загальноновизнаних прогресивною світовою спільнотою демократичних принципів у галузі виборчого права, визначення глибини відображення в ньому

означених принципів. Не претендуючи на вичерпність аналізу питання, вважаємо його цікавим як з політологічної, так і з конституційно-правової й порівняльно-правознавчої. Певні аспекти цієї проблеми розглядалися у роботах М. Антоновича, О. Батанова, О. Бульби, Н. Желєзняка, І. Кравчука, Г. Куца, В. Чіркина, В. Загуменника, О. П'ясецької, В. Опришка, М. Ставнійчук, С. Шевчука, О. Шкуратенка, інших відомих вітчизняних та зарубіжних суспільствознавців, але її багатогранність потребує продовження наукових пошуків у даній сфері.

Як свідчать дослідження міжнародно-правових джерел публічного характеру, питання забезпечення демократичних засад у національних виборчих системах закріпилися в міжнародних актах після Другої світової війни. Першим серед них став Статут ООН, прийнятий у жовтні 1945 р., у якому закріплено норму, що завдання цієї організації — здійснення міжнародного співробітництва в заохоченні та розвитку поваги до прав і основних свобод людини. Загальна повага й дотримання прав людини і свобод для всіх, без винятку, рас, мов та релігій розглядаються як одна з передумов створення стабільності та благополуччя, необхідних для мирних та дружніх відносин між народами та державами [1]. Статут ООН містить юридично обов'язкові загальні положення про необхідність здійснення міжнародного співробітництва в галузі поваги і захисту прав та свобод людини і громадянина. Але він не окреслює повний перелік цих прав та свобод. Він носить відкритий, невичерпний характер, тобто має безмежний простір для розширення.

Означений перелік, у тому числі у сфері виборчих прав та свобод, закріплено в низці міжнародних конвенцій, розроблених міжнародним співтовариством. Базовою серед них необхідно назвати Загальну декларацію прав людини, яка затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. і ратифікована більшістю держав світу, у тому числі Україною. Цей міжнародно-правовий акт містить положення, відповідно до якого кожна людина має право брати участь в управлінні країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Волю народу Загальна декларація розглядає як основу влади уряду. Вона виявляється у періодичних і нефальсифікованих виборах, які мають проводитися при загальному та рівному

виборчому праві шляхом таємного голосування чи інших форм, які забезпечують свободу голосування [2].

Цілі та принципи Загальної декларації прав людини знайшли подальший розвиток у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), який Україна підписала у 1968 р., а ратифікувала у 1973 р. У ньому проголошено для кожного громадянина право голосувати та бути обраним на дійсних періодичних виборах, які повинні проводитися на загальному й рівному виборчому праві при таємному голосуванні й забезпечувати вільне волевиявлення виборців. Пакт зобов'язує держави, що приєдналися до нього, вживати необхідних заходів для забезпечення всіх прав людини, у тому числі виборчих, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного та соціального становища, майнового стану особи [3]. Право участі кожного у виборах конкретизовано в Європейській типовій конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади 1980 р., Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 р., Всесвітній декларації місцевого самоврядування 1985 р., інших міжнародних актах.

Докорінні політичні зміни, які відбувалися на міжнародній арені в кінці 80-х рр. минулого століття у Європі, знайшли відображення в Документі Копенгагенської наради Конференції по людському виміру НБСЄ, прийнятому 29 червня 1990 р. У ньому також проголошено, що воля народу, яка виражена вільно й чесно в ході періодичних і дійсних виборів, — основа влади й законності будь-якого уряду. Велику увагу до виборів у представницькі органи влади, як важливого елемента укріплення демократії, завжди, особливо в останнє десятиліття, приділяв створений ще у 1889 р. Міжпарламентський союз, який об'єднує понад 100 держав. Так у 1993 р. його Рада (вищий орган цієї міжнародної організації) прийняла рішення про участь у спостереженнях та аналізі виборчого процесу в різних державах. Після проведення досліджень виборів у різних регіонах світу Рада Міжпарламентського союзу на 154-й сесії прийняла Декларацію про критерії вільних і справедливих виборів (1994 р.), у якій закликала уряди і парламенти всіх держав керуватися встановленими в ній принципами.

У зазначених та інших міжнародно-правових документах світове співтовариство сформулювало та закріпило такі загальнови-знані демократичні принципи виборів, як принцип загального виборчого права, принцип рівного виборчого права, принцип прямих виборів, принцип таємного голосування тощо.

Принцип загального виборчого права передбачає, що всі громадяни держави незалежно від статі, раси, мови, соціального та майнового стану, професії, рівня освіти, релігійних та політичних поглядів мають право обирати та бути обраними. Цьому загальному положенню не суперечить той факт, що до виборців та кандидатів на виборні посади внутрішніми законодавствами різних країн встановлюється низка вимог: досягнення певного віку, належність до громадянства даної держави, постійне місце проживання на її території, належне психічне здоров'я тощо. Так, наприклад, у виборах не беруть ніякої участі особи, які не досягли певного виборчого віку (у Бразилії, Ірані — 16 років, у Марокко — 20 років, у Латвії — 21 рік) [4]. В Україні, як і багатьох державах світу, цей вік становить 18 років. У більшості держав світу, як і в Україні, такого права позбавлені особи, визнані судом недієздатними.

Принцип рівного виборчого права означає, що голоси всіх, хто бере участь у виборах, мають однакову юридичну силу і не розрізняються ні за якими ознаками. Виборче право рівне, якщо: а) кожен виборець має рівну кількість голосів (як правило, це один голос); б) у країні існує єдиний виборчий корпус (під ним розуміється сукупність осіб, які мають виборчі права), тобто відсутній поділ усіх виборців на соціальні чи інші групи з різним представництвом; в) депутат обирається від рівної чи приблизно рівної кількості виборців, а в багатомандатних округах дотримується пропорція мандатів та виборців, в єдиному ж національному (загальнодержавному) окрузі діє одна і та ж квота; г) закон ставить однакові вимоги до порядку висунування кандидатів, ведення передвиборчої агітації, визначення результатів виборів та їх оскарження.

Принцип прямих виборів передбачає, що кожен із виборців сам визначає кандидата (партію), який найбільшою мірою висловлює його погляди та інтереси і віддає свій голос за нього (у процесі непрямих, опосередкованих виборів передбачається

проміжний інститут представників виборців). Майже у всіх країнах світу прямими виборами обираються депутати нижньої палати парламенту, однопалатного парламенту та органи місцевого самоврядування.

Принцип таємного голосування забезпечує таємницю змісту рішення виборця щодо адресату свого голосу. Він унеможлиблює застосування прямого чи непрямого впливу на волевиявлення виборця. Для дотримання цього принципу відповідна виборча комісія готує бюлетені для голосування, кабінки, скриньки тощо. За їх допомогою чи за допомогою виборчих машин (у США, Індії та інших країнах), електронних карток виборця (у Бразилії) захищається інформація про те, за кого із кандидатів віддав свій голос виборець.

Українська держава, втілюючи міжнародні демократичні принципи в галузі виборчого права, у ст. 5 Конституції зафіксувала, що "носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування". У ст. 38 Конституції закріплено право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Відповідно до Конституції України, шляхом виборів в Україні формується єдиний орган законодавчої влади — Верховна Рада України, обираються на посаду глава держави — Президент України та депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільські, селищні й міські голови. Основний Закон України вказує, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування вільні й відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування (ст. 71). Зазначене дозволяє зробити висновок, що у Конституції України закріплено загальні норми щодо обрання народних депутатів України, Президента України та формування представницьких органів місцевого самоврядування, які відображають загальнодемократичні міжнародні принципи виборчого права.

Конкретизація цих норм, а також юридичне оформлення механізмів і способів реалізації загальновизнаних принципів

виборчого права, які зафіксовані у міжнародно-правових документах, знайшли широке відображення у відповідних законах України, прийнятих після 1996 р.

Наприклад, Закон України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" встановив, що вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних рад, Київської та Севастопольської міськрад, а також сільських, селищних, міських голів вільні та відбуваються на основі гарантованого Конституцією України та цим Законом загального, рівного, прямого і вільного виборчого права. Здійснюється це право громадянином добровільно шляхом таємного особистого голосування. Так п. 9 ст. 2 цього Закону України визначив, що участь громадян України у місцевих виборах добровільна. Нікого не можна примусити до участі або неучасті у виборах.

У ст. 3 вказаного Закону сформульована суть загального виборчого права громадян України на місцевих виборах. Вона полягає в тому, що право голосу на місцевих виборах мають громадяни України, які належать до відповідних територіальних громад, яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років, а право голосу на виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим мають громадяни України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років. Не беруть участі у місцевих виборах військовослужбовці строкової служби, а не мають права голосу на них громадяни України, визнані судом недієздатними, та громадяни України, які за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі. Належність громадянина до відповідної територіальної громади визначається його місцем проживання на її території згідно з Законом України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні".

Принцип загального виборчого права на місцевих виборах полягає в тому, що громадяни України, які належать до відповідної територіальної громади та мають право голосу, можуть шляхом самовисування або через республіканські (у Автономній Республіці Крим), обласні, районні, районні у містах, міські

організації політичних партій та їх виборчі блоки брати участь: а) у висуванні кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови; б) у роботі виборчих комісій; в) у проведенні передвиборної агітації; г) у здійсненні спостереження за проведенням виборів та д) в інших заходах у порядку, визначеному законодавством України. Будь-які прямі або непрямі привілеї або обмеження виборчих прав громадян України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняються. Не допускаються обмеження щодо участі громадян у виборах, крім обмежень, передбачених Конституцією України та цим Законом.

У ст. 4—9 вказаного Закону визначено суть відповідно до принципів рівного виборчого права, прямого виборчого права, вільності виборів, таємності голосування, особистого голосування та права бути обраним. Межі статті дозволяють зупинитися лише на окремих з них. Так рівне виборче право полягає в тому, що кожен виборець на виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кожної місцевої ради в межах відповідної територіальної громади, а також сільського, селищного, міського голови, у яких він бере участь, має один голос. У відповідних виборчих округах виборець може використати його тільки на одній виборчій дільниці. Зміст же прямого виборчого права полягає в тому, що громадяни України, які належать до відповідних територіальних громад та які мають право голосу на місцевих виборах, безпосередньо обирають депутатів та сільських, селищних, міських голів шляхом голосування за кандидатів у депутати, включених до виборчих списків місцевих організацій партій (блоків) у багатомандатних округах, а також за кандидатів у депутати та кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, висунутих місцевими організаціями партій (блоками) або шляхом самовисування в одномандатних округах. Суть вільності виборів проявляється в тому, що виборцям забезпечуються умови для вільного формування волі та її вільного виявлення при голосуванні. Законом забороняється застосування насильства, погроз, обману, підкупу, інших дій, що перешкоджають вільному формуванню чи волевиявленню виборця.

Для втілення охарактеризованих та інших принципів у ході місцевих виборів засадами виборчого процесу у ст. 11 згаданого Закону визначені: 1) законність та заборона незаконного втручання будь-кого у цей процес; 2) політичний плюралізм та багатопартійність; 3) публічність і відкритість; 4) рівність суб'єктів виборчого процесу перед законом; 5) рівноправне та вільне висування кандидатів; 6) рівність можливостей для всіх кандидатів у проведенні виборчої кампанії; 7) неупередженість до організацій партій (блоків), кандидатів з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб та керівників підприємств, установ, організацій.

Серед означених засад значну увагу в Законі приділено принципу публічності і відкритості виборчого процесу. Він полягає в тому, що виборчі комісії інформують громадян: а) про свій склад, місцезнаходження та режим роботи; б) про утворення територіальних виборчих округів і виборчих дільниць; в) про основні права виборців, у тому числі про право оскарження неправомірних рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб цих органів, які обмежують їх виборчі права; г) про порядок заповнення виборчих бюлетенів. Крім того, ці суб'єкти виборчого процесу повинні: 1) забезпечити можливість для ознайомлення громадян зі списками виборців, із виборчими списками місцевих організацій партій (блоків), із їх передвиборними програмами, з відомостями про кандидатів у депутати та на посаду сільського, селищного, міського голови, з передвиборними програмами кандидатів у депутати та кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови; 2) сповіщати населення про підсумки голосування та результати місцевих виборів; 3) надавати іншу інформацію у випадках, передбачених законом.

Публічність та відкритість виборчого процесу передбачає також, що рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що стосуються місцевих виборів та зачіпають законні права громадян, а також рішення виборчих комісій доводяться до відома громадян через друковані засоби масової інформації або у разі неможливості оприлюднюються в інший спосіб у семиденний строк із дня їх прийняття, якщо інше не

передбачено законодавством. Законом встановлено, що засоби масової інформації зобов'язані об'єктивно висвітлювати хід підготовки й проведення місцевих виборів. У зв'язку з цим їх представникам гарантується безперешкодний доступ на публічні заходи, пов'язані з місцевими виборами, а на засідання виборчих комісій та на виборчу дільницю у день виборів — на умовах, визначених цим Законом, крім випадків, передбачених законами України. Для втілення означеного, глибоко демократичного за змістом, принципу виборчої комісії, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, посадові й службові особи цих органів зобов'язані в межах повноважень і компетенції надавати працівникам ЗМІ інформацію про підготовку й проведення місцевих виборів.

Такі ж принципи закріпив вітчизняний законодавець і у відповідних статтях Законів України "Про вибори Президента України" та "Про вибори народних депутатів України", хоча і з певними особливостями. В останньому з них зафіксовано, що загальне виборче право полягає у наявності права голосу на цих виборах у всіх громадян України, яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років. Цей Закон, на відміну від аналізованого вище, наприклад, надає вказане право також і громадянам України, які перебувають за її межами чи в установах кримінально-виконавчої системи, а також і військово-службовцям строкової служби. У ньому детальніше та глибше описано суть рівного виборчого права кандидатів у народні депутати та партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу, а також визначено (ч. 5 ст. 3), що це право забезпечується: 1) заборонаю привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками; 2) заборонаю втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування у виборчий процес, за винятком випадків, передбачених цим Законом; 3) рівним та неупередженим ставленням органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб до кандидатів у депутати, партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу; 4) заборонаю використання партією (блоком) під час фінансування

передвиборчої агітації інших коштів, крім коштів виборчого фонду партії (блоку) та коштів Державного бюджету України, виділення на забезпечення ведення передвиборної агітації відповідно до Закону; 5) рівним та неупередженим ставленням засобів масової інформації до кандидатів у депутати, партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу. Для реалізації принципу загального виборчого права закон надає виборцям, серед іншого, і можливість ознайомитись із загальними списками виборців та вносити до них корективи.

Ще одне нововведення вітчизняного виборчого законодавства, яке демократизує його характер та наближає до європейської практики, — пропорційна виборча система на виборах народних депутатів України та на всіх виборах до органів місцевого самоврядування, за винятком виборів депутатів сільських та селищних рад і сільських, селищних, міських голів, які відбуваються за мажоритарною системою відносної більшості.

Крім того, останнім часом законодавець закріпив у досить об'ємних ст. 68—70 Закону України "Про вибори Президента України", ст. 60—62 Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" та ст. 74—77 Закону України "Про вибори народних депутатів України" правовий статус офіційних спостерігачів від кандидатів, партій (блоків), громадських організацій та іноземних держав, міжнародних організацій. Це один із чинників, що сприятиме запобіганню порушенням при підготовці та проведенні виборів і значний крок на шляху демократизації вітчизняного виборчого законодавства.

Отже, в Україні на законодавчому рівні закріплено широку низку демократичних принципів підготовки та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів та інших посадових осіб місцевого самоврядування, які відповідають визначеним міжнародною спільнотою стандартам. Це, сподіваємося, стане одним із важливих чинників сприяння подальшому формуванню політично зрілого, відповідального виборця, який не дозволить маніпулювати собою, продавати свої голоси, ставати іграшкою політичних авантюристів [5].

Однак ще великий французький просвітник Кондорсе писав, що в законодавстві, як і в науці про нього, "людський розум має

постійно прогресувати, невпинно прямуючи до граничної межі, наближатися до неї, ніколи її, втім, не досягаючи" [6]. Можна достатньо обґрунтовано стверджувати, що і вітчизняне виборче законодавство має значний простір для прогресу, у тому числі в бік збагачення загальнодемократичними принципами, що, можливо, стане предметом наступних досліджень.

Література

1. *Международное право: Учебник. Изд. 2-е, доп. и перераб.* / Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. — М.: Междунар. отношения, 1998. — С. 406.
2. *Загальна Декларація прав людини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року* // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2005. — №3. — С. 98.
3. *Політологічний енциклопедичний словник* / Упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — С. 348.
4. *Чиркин В.Е.* Конституционное право зарубежных стран. — М.: Юристъ, 1997. — С. 195.
5. *Михальченко М.* Позиції опозиції. Хто є хто в Україні // Віче. — 2002. — №3. — С. 8.
6. *Кондорсе.* Про вибори / Переклав з французької Олег Хома. — Львів: Літопис, 2004. — С. 46.

**ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ
І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 32

Київ — 2005

ББК 66.4(0)я43+65.5я43

Д70

УДК 327

Дослідження світової політики : Зб. наук. праць. Вип. 32 / Відп. ред. Є.Є. Камінський / К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. — 262 с.

Редакційна колегія

*д.і.н., проф. Є.Є. Камінський (відповідальний редактор),
академік НАН України Ю.М. Пахомов,
д.і.н., проф. В.К. Гура, д.політ.н., проф. О.В. Зернецька,
д.і.н., проф. В.П. Кириченко, д.і.н., проф. І.А. Хижняк,
д.політ.н. А.В. Дашкевич, д.політ.н. Б.І. Канцелярук,
д.філос.н. Ю.В. Павленко, д.і.н. О.В. Потехін,
к.і.н. Д.М. Лакішик (відповідальний секретар)*

Рецензенти

*д.і.н., проф. Б.М. Гончар,
д.політ.н., проф. С.О. Шергін*

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших даних несуть автори статей.

Думки, положення і висновки, висловлені авторами, не обов'язково
відображають позицію редакції, яка залишає за собою право вносити
стилістичну правку текстів.

Виходить 4 рази на рік

Свідотцтво
про Державну реєстрацію
КВ №7697 від 07.08.2003 р.

© Інститут світової економіки
і міжнародних відносин
НАН України, 2005